

۱۶۲۳ ۳۷۶

تجملات نوین و جنبش‌ها در کتب‌های اسلامی

به اهتمام:

مصطفی ساوه درودی، نورعلی قائمی

تهران

۱۳۹۷

سرشناسه : ساوه درودی، مصطفی، ۱۳۴۴
عنوان و نام پدیدآور : تحولات نوین و جنبش‌ها در کشورهای اسلامی/به اهتمام
مصطفی ساوه‌درودی، نورعلی قائمی؛ [به سفارش] پژوهشکده مطالعات راهبردی
قلم

مشخصات نشر : تهران: دانشکده علوم و فنون فارابی، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری : ۲۶۶ ص.

شابک ۹۷۸-۶۰۰-۷۳۷۶-۸۶-۷

و معیت آراست نویسی : فیبا

رده : ج۲، ج۳، ۱۳۹۷، ۱۳۲۳/س، BP۲۳۳

رده بندی دیو : ۳۹۷/۲۲

شماره کتابشناسی ملی : ۵۱۹۵۳۷۹

تاریخ درخواست : ۱۱/۷/۱۳۹۶

کد پیگیری : ۱۹۵۱۰۰

تحولات نوین و جنبش‌ها در کشورهای اسلامی

به اهتمام: مصطفی ساوه درودی، نورعلی قائمی

ناشر: پژوهشکده مطالعات کاربردی قلم

نوبت چاپ: اول

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

ویراستار: محمد کرمی پرزانی

صفحه آرای: علی رودگر صفاری

قیمت: ۳۰۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۳۷۶-۸۶-۷

فهرست مطالب

۵ مقدمه

۹ تبار شناسی گروه‌های سلفی - تکفیری

مصطفی سائوه درودی / نورعلی قائمی

۳۳ بسترهای سیاسی و نظامی در شکل‌گیری هویت اسلامی - شیعی در جنبش اسلامی عراق (مبتنی بر نظریه مک آدام)

منصوره نوقانی

۵۱ امنیت سیاسی - پاسی - امنیتی ظهور داعش در جهان اسلام

علیر ادعلی / جمال‌مجید اصفهانیان / نورعلی قائمی / نادر صالحیان

۷۵ واکاوی اختارهای معنایی گفتمان جبهه‌النصره

علی قادری / نورعلی قائمی

۹۷ بسترهای شکل‌گیری افراطی‌گری در پاکستان (القاء مبتنی بر رهیافت گفتمان)

حسین مرادخانی

۱۱۷ پس‌داعش و معماری تروریسم در شرق آسیا

مصطفی سائوه درودی / نورعلی قائمی

۱۴۱ جریان‌شناسی جنبش انصارا... یمن با تأکید بر نظریه جنبش‌های اجتماعی

حمیدرضا ادیبی

۱۶۳ عوامل تأثیرگذار در ظهور و افول جنبش‌های اسلامی در سودان

خدیجه محمدپور مرزبانی

۱۸۳ جریان‌شناسی سلفی‌گری در مصر با تأکید بر اخوان المسلمین

زهرا علیخانی

۲۰۹ بسترهای ظهور احیاءگری اسلامی در مالزی مبتنی بر نظریه بحران اسپریگنز

طیبه حاتمی

۲۲۹ واکاوی انقلاب ۱۱۰۲ تونس براساس نظریه اسپریگنز

زاهده سهرابی

۲۴۹ جریان شناسی فکری-سیاسی گروه‌های اسلامی در الجزایر

سیما آزاد حقیقی

www.ketab.ir

مقدمه

با پیروزی انقلاب اسلامی ایران، بهر جنبش‌های اسلام‌گرایی در کشورهای خاورمیانه به مهم‌ترین دغدغه حاکمان این کشورها و غرب تبدیل شد. تا قبل از آن تنها مصر و سوریه مطرح بودند، اما با وقوع انقلاب اسلامی ایران اکثر کشورهای عربی به این سمت حرکت کردند. هیچ یک از جنبش‌های مذکور حرکت یک دست و یکپارچه نداشته و در حالی که هدف اصلی آن ایجاد جامعه اسلامی بود، در مورد ساختار حکومتی اتفاق نظر نداشتند. در بین این جنبش‌ها، اخوان مصر و سوریه در دهه ۷۰ منش انقلابی را دنبال می‌کردند، اما در ادامه مصر رویکرد حضور در فرآیند سیاست را پیش گرفت و اردن هم نیز همین روش را دنبال کرد. سرکوب گروههای تندرو مثل جهاد و تکفیر در مصر دهه ۷۰، اخوان سوریه در سال ۱۹۸۲ و عربستان در سال ۱۹۷۹ باعث شد تا اخوان مصر دیگران را متنبه سازد که به سمت روش مسالمت‌آمیز حرکت کنند و با این راهبرد موفق شد پیروزی‌های بزرگی در انتخابات مصر کسب کند. در اردن، سودان، یمن، لبنان و کویت چنین اتفاقی رخ داد. این رویداد باعث شد تا جنبش‌های عربی به خود آیند و برخورد با اسلام‌گرایان را در دستور کار قرار دهند. در حالی که جنبش‌ها رو به رشد خود را ادامه می‌دادند، متفکرین دولتی اعلام کردند اگر این روش ادامه یابد مجدداً اندیشه انقلابی بروز می‌کند به همین دلیل به اسلام‌گرایان مبارز فرصت دادند تا در فرآیندهای سیاسی شرکت کنند.

ظهور جنبش‌های اسلامی در دوران معاصر با اقدامات سید جمال‌الدین اسدآبادی آغاز شد، اما به طور تقریبی همه جنبش‌ها با وجودی که مدعی اندیشه اسلامی بودند، بیشتر رویکرد ناسیونالیستی را پیش گرفتند که اخوان مصر سرآمد این اندیشه بود. تلاش‌هایی هم که برای نوگرایی اسلام از زمان عبده (شاگرد سید جمال) شروع شده بود و گفتمان دینی را در بیشتر کشورهای اسلامی رقم زد به واسطه

تحولات نوین و جنبش‌های کثرت‌گرای اسلامی

ورود نوعی سوسیالیسم اسلامی در دهه ۱۹۷۰ با شکست مواجه شد. شکست اعراب در جنگ ۱۹۶۷ گرایش به سمت ایدئولوژی اسلامی را دوباره مطرح کرد و تحصیل کرده‌ها به عنوان رهبران جنبش‌های خودی نشان دادند. در سال‌های منتهی به اواخر قرن بیستم، جنبش‌ها بر خلاف دوران اولیه خود که بیشتر درون مرزی دنبال می‌شد. به سمت برون مرزی حرکت کردند؛ و به تدریج با وقوع انقلاب اسلامی در سراسر کشورهای اسلامی ظاهر شد که اوج آن در آغاز قرن بیست و یکم رقم خورد.

به هر حال در تعریف جنبش آن را نوعی رفتار جمعی سازمان یافته و پایدار، دارای هدف، دارای برنامه، برای نیل به هدف، دارای ایدئولوژی خاص می‌دانند. عامل اصلی گردآوری جنبش، ایدئولوژی است. بر این اساس نام‌های متفاوتی می‌گیرند، مثل جنبش دهقانی، جنبش کارگری، جنبش مذهبی و جنبش اسلامی. در این بین جنبش اسلامی به معنای حرکت اصلاح طلبانه، مردمی، سازمان یافته، خواهان تغییر وضع موجود به وضعی مطلوب مطابق با احکام و دستورات اسلام در ابعاد مختلف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی از طریق شیوه مسالمت آمیز و غیر مسالمت آمیز تعریف شده است. به طور مثال اسکاچپول انقلاب ایران را جنبش اسلامی دانسته و معتقد است انقلاب ایران تنها انقلاب دنیا بود که آگاهانه توسط نهضتی فراگیر نظامی شیخ را سرنگون کرد. خورشید احمد جنبش اسلامی را نوعی رستاخیز اسلامی در دوران معاصر دانسته و معتقد است ریشه آن را باید در میراث استعمار که دنبال غیر مذهبی کردن جامعه اسلامی و سلطه غربی بود جستجو کرد. دکمجان که نظریه ادواری به او نسبت داده شده می‌گوید جنبش اسلامی پدیده‌ای موقتی است که در دوره‌های خاصی ظهور و تحول یافته است.

در تعریف از جنبش اسلامی برخی به دلیل اندیشه نو و رادیکال جنبش‌ها آن‌ها را بنیادگرا می‌خوانند. بنیادگرایی متأثر از رقابت ایدئولوژیک پروتستان و کاتولیک‌ها در دهه ۲۰ است که بازگشت به اصول اولیه دین مسیحیت بدون توجه به شرایط زمانی و مکانی، بدون تحلیل آن بود. بعدها این واژه با عنوان بنیادگرایی اسلامی به معنای مخالفت با مظاهر جهان مدرن به کار گرفته شد که بیشتر بر رادیکالیسم استوار است، در اندیشه این طیف اجتهاد رد و مراد و میریدی بدعت شمرده می‌شود. بنیادگرایی در متون سیاسی جدید به عنوان نوحفاظه کاری هم به کار می‌رود که جریان‌های جدید مدعی اسلام‌گرایی مانند طالبان، القاعده و داعش در این ردیف قرار دارند. عملکرد این گروه‌ها در اندیشه‌های مبارزاتی خود به گونه‌ای بود که آن‌ها را جریان تکفیری هم می‌خوانند. تکفیری به شدت مخالف تنزل اصول اسلام به سازه فهم بشری است. طرفداران این اندیشه که در زمان پیامبر اسلام هم وجود داشتند، دیگران را کافر دانسته و تنها خود را مسلمان می‌دانند. اندیشه تکفیری بعد از رحلت پیامبر

گرامی اسلام به شدت در جامعه اسلامی رواج پیدا کرد. این طیف خوانش سنتی متن و متون وحی را بر رهیافت تفسیری ترجیح داده و مخالف تفسیر هستند.

این جریان که حنبلی‌ها سرآمد آن هستند، کتاب و سنت، صحابه و تابعین را دنبال می‌کنند، به همین دلیل به سلفیه مشهور هستند. به لحاظ فقهی در ردیف اشاعره قرار دارند و به شدت ضد معتزله و شیعه هستند. امام محمد غزالی و ابن تیمیه پدران فکری بنیادگرایی هستند. فلسفه را عامل تفرقه مسلمانان دانسته و فلاسفه را تکفیر می‌کنند. نظریه پردازان معاصر اندیشه سلفی عبدالوهاب، رشید رضا، مودودی و سید قطب هستند که اندیشه آنان بیشتر در جنبش‌های بنیادگرایی مانند اخوان المسلمین و جماعت اسلامی ظاهر شد. در واقع سلفی‌گری طیف وسیعی از جریان‌های اسلامی و اندیشمندان اهل سنت را شامل می‌شود. خواهان بازگشت به شیوه سلف (پیشوایان اهل سنت در قرون اول) هستند این طیف با استناد به حدیثی از پیامبر اسلام مبنی بر اینکه بهترین امت من هم نسل من و دو نسل بعد از من هستند ادعای برگشت به آن را در سر داشته و می‌گویند سلف نمایانگر اسلام ناب است و جامعه باید به آن بازگردد تا مبع و عذابت خود را باز یابد. برخی از سلفیون تنها راه رسیدن به سلف را در اندیشه جهاد دانسته و بر این اساس ترور و کشتار را مورد توجه قرار دادند. در اندیشه آنان ابزار جهاد هر چیزی می‌تواند باشد. اصلی‌ترین ابزار جهاد بدن است و شعار جهادی «کشته می‌شود تا بکشد» سرآمد شعارهای رادیکال سلفی است.

در نگاه کلی حرکت جنبش‌های اسلامی در مقاطع زمان مختلف با محوریت افراد و گروه‌هایی شکل گرفت که در تاریخ از آن‌ها به عنوان جنبش یاد می‌شود. اگر به بررسی این جنبش‌ها از منظر بنیادگرایی مانند جنبش از آن‌ها یاد کرده‌اند، اما به دلایلی که از تعریف جنبش ارئه شده می‌توان همه آنها را در ردیف جنبش اسلامی قرار داد. برخی از جریان‌هایی که با ادعای دفاع از اسلام، برخورد به اصول اسلامی در صحنه سیاسی-اجتماعی جوامع مسلمانان ظاهر شدند؛ جز تخریب اندیشه اسلامی و رواج اسلام‌هراسی هدف دیگری نداشتند. بسیاری از آن‌ها دست پروده مخالفین اندیشه ناب اسلامی بوده و با حمایت برخی از کشورهای غربی و حکام مرتجع، اسلامی غیر واقعی را در عرصه سیاسی-اجتماعی مطرح کردند. با این حال همه جریان‌ها و جنبش‌هایی اسلامی که در گذر تاریخ ظاهر شده و منشاء بروز گفتمان اسلامی در جوامع اسلامی شدند، در یک طیف قرار نداشته و اصولاً جنبش نیستند، با این وجود به دلیل تاثیر بر امنیت جهان اسلام و برخی مناطق جغرافیایی در این کتاب مورد توجه قرار گرفتند.

با توجه به تحولاتی که طی چند سال اخیر در منطقه غرب آسیا و برخی از کشورهای اسلامی به وجود آمد این کتاب تلاش دارد تا به نقش جنبش‌های اسلامی نوین در این تحولات توجه کند. مطالب کتاب

تحولات نوین و جنبش‌های کشورهای اسلامی

به صورت مقاله و توسط برخی از علاقه‌مندان به این موضوع در جریان تدریس درس جنبش‌های اسلامی معاصر در دانشگاه علامه طباطبائی توسط دانشجویان کارشناسی ارشد؛ علوم سیاسی به رشته تحریر درآمده و به عنوان کاری نو در بستر تحولات جدید در منطقه غرب آسیا و برخی از کشورهای اسلامی ارایه می‌گردد. از این رو و به واسطه کار دانشجویی خالی از اشکال نیست. در تکمیل مقالات از نوشته‌های برخی دیگر از علاقه‌مندان به این موضوع نیز استفاده شده که امید است مورد استفاده قرار گیرد. به هر حال این مجلد که با همت پژوهشکده مطالعات قلم چاپ و منتشر می‌شود تلاشی است تا علاقه‌مندان به موضوع جنبش‌های اسلامی را در بستر تحولات سیاسی و امنیتی جهان اسلام آشنا سازد.

با عنایت به اینکه هدف نوشتار حاضر بررسی جنبش‌های اسلامی معاصر است، با عنوان جنبش‌های اسلامی نوین به طور مشخص تحولات دوران معاصر را مورد بررسی قرار می‌دهد. از این رو پرداختن به تحولات قبل از آن در این کتاب نیست و به جز مقاله تبارشناسی اندیشه سلفی که با هدف شناخت این اندیشه و تقسیم‌بندی آن ارائه می‌شود، مابقی موارد به تحولات دوره جدید توجه داشته است.

چون تلاش تمامی افرادی که در تهیه و تنظیم این کتاب نقش ارزشمندی داشتند، تقدیر و تشکر شود. جناب آقای کرمی به عنوان ریاست، آقای علی رودگر صفاری به عنوان صفحه‌آرا که زحمت آن را برعهده داشتند، جناب آقای نورعلی که در تهیه کتاب و ارائه مقالات همراهی ارزشمندی داشتند، پژوهشکده قلم که چاپ کتاب را انجام داده و همه مهم‌تر دانشجویان کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی که اینجانب را تا حد امکان در جهت تهیه مقالات را کشیدند، سپاسگزاری نموده و امیدوارم در مقاطع تحصیلی بالاتر با فراگیری علم مرتبط با مسائل سیاسی ایران، منطقه و نظام بین‌الملل، گام‌های ارزشمندی را برای اعتلای ایران اسلامی برانگیزد و در بهره‌افتار آفرینان نظام ج.ا.ا و متفکرین سیاسی ایران قرار گیرند.

انشالله، مصطفی ساوه درودی - زمستان ۱۳۹۶